

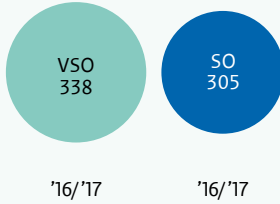
4 Speciaal onderwijs

4.1 Participatie	120
4.2 Prestaties	122
4.3 Uitstroomprofiel vervolgonderwijs	126
4.4 Onderwijsproces in het voortgezet speciaal onderwijs	129
4.5 Schoolklimaat	130
4.6 Sturing op kwaliteit	132
4.7 Passend onderwijs	133
4.8 Nabeschuiving	136

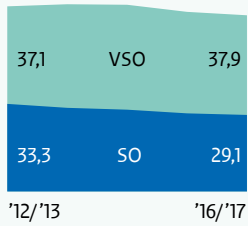

Speciaal onderwijs

Aantal scholen

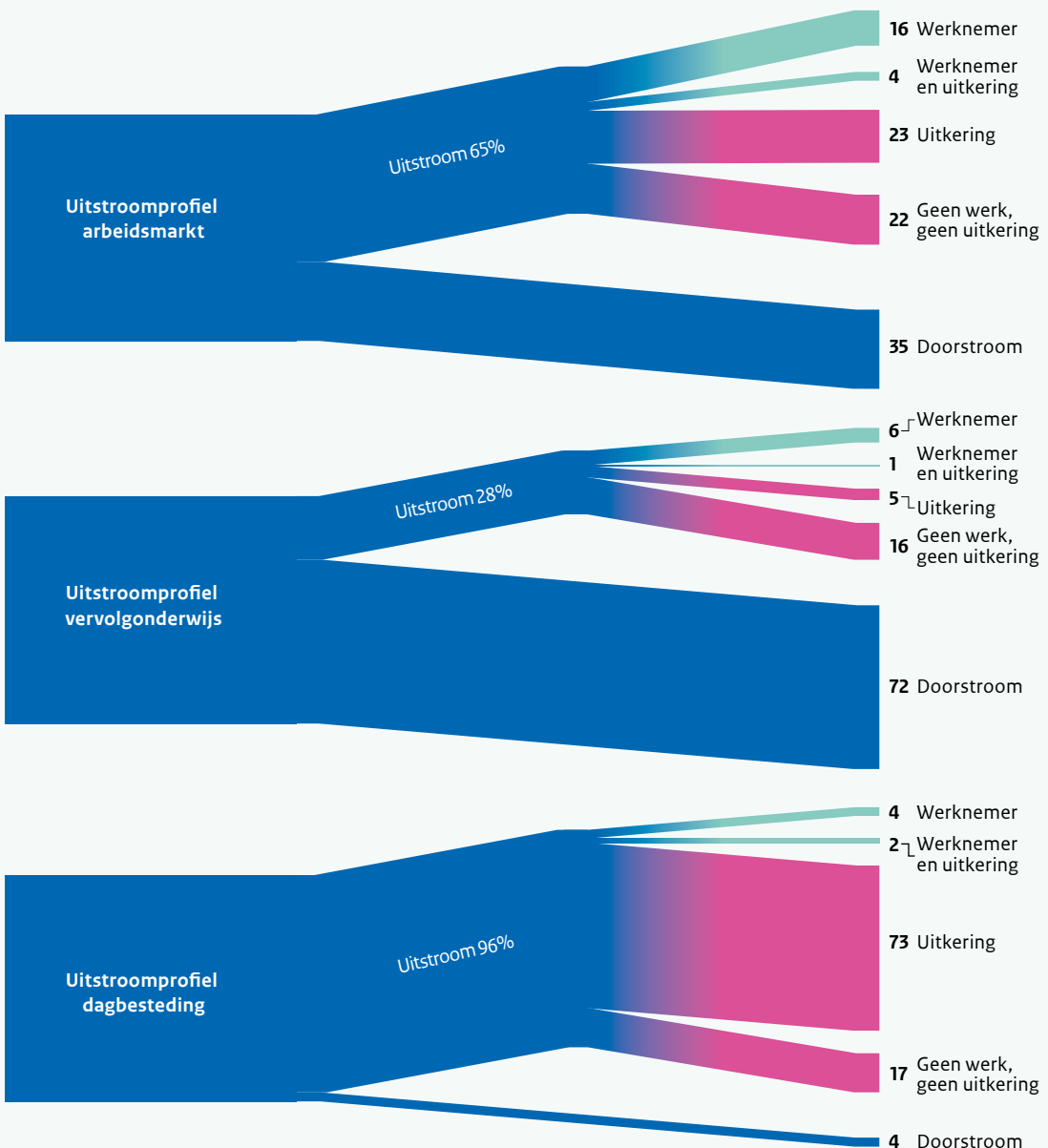
Aantal leerlingen x 1.000

Beperkte arbeidsparticipatie

Lang niet alle schoolverlaters hebben direct werk of studeren door. Slechts een kwart van de leerlingen uit het profiel arbeidsmarkt heeft direct een volledige baan. Schoolverlaters uit het vso profiteren minder dan schoolverlaters uit andere onderwijssectoren van de gunstige arbeidsmarkt.

Arbeidsmarktpositie vso-verlaters 2015/2016

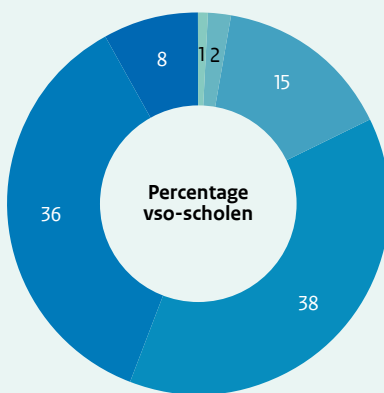
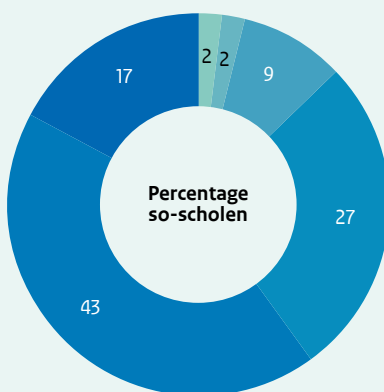
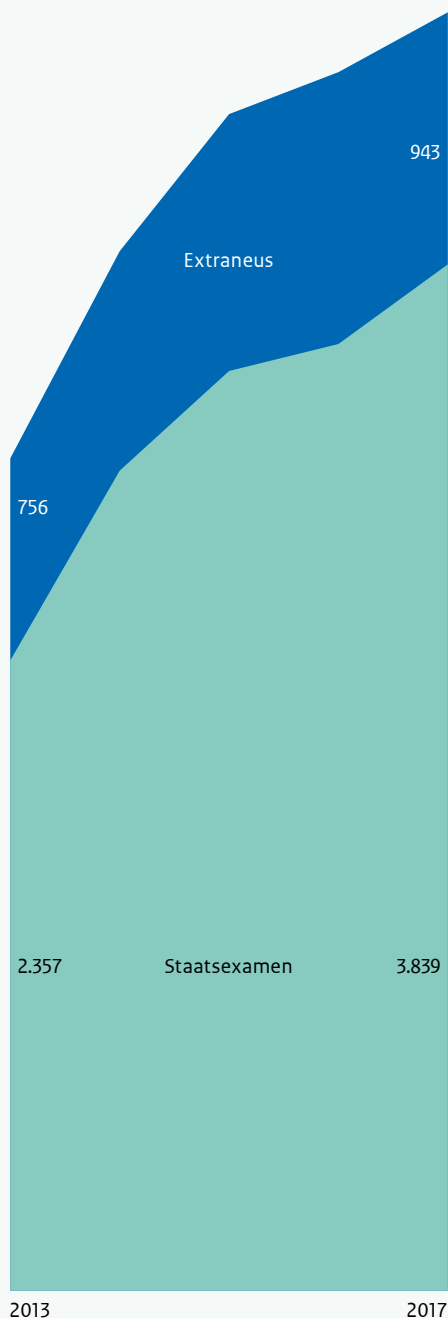

Vaker staatsexamen, minder extraneï

Het aantal examenkandidaten blijft stijgen, maar nog altijd bieden niet alle scholen voldoende kansen op diplomering.

Ontwikkeling aantal examenkandidaten

Schoolverschillen bij uitstroom

De meeste leerlingen verlaten de school op het niveau van het ontwikkelingsperspectief. Niet alle scholen slagen er even goed in om dit te realiseren: er zijn verschillen tussen scholen.

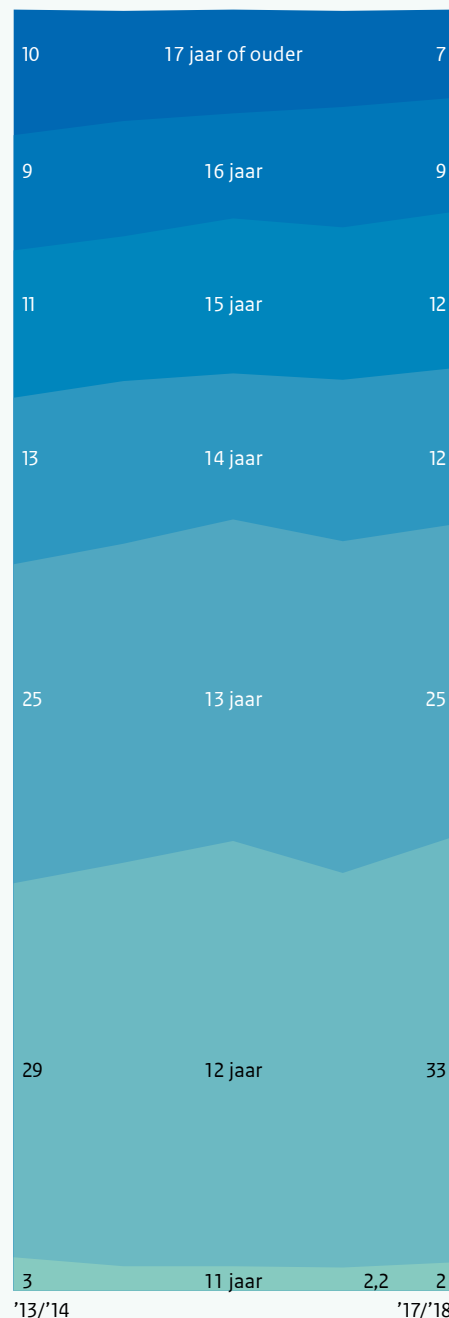
Uitstroom op niveau ontwikkelingsperspectief (%)

- 0-20
- 21-40
- 41-60
- 61-80
- 81-99
- 100

Op jongere leeftijd naar het vso

Van de leerlingen die naar het vso gaan is 60% jonger dan 14 jaar. Dit aandeel is stijgt de laatste jaren iets.

Leeftijd vso-leerlingen bij instroom (%)

Bronnen: CBS, 2017; CBS, DUO en OCW, 2018, IvHO, 2018

Samenvatting

Opvallende leerlingkenmerken • Na jaren van daling is in schooljaar 2017/2018 het aantal leerlingen dat naar het speciaal onderwijs (so) gaat met ruim zevenhonderd gestegen. In het voortgezet speciaal onderwijs (vso) is het aantal opnieuw gedaald. In zowel speciaal onderwijs als voortgezet speciaal onderwijs zitten meer jongens dan meisjes en in het speciaal onderwijs zijn het iets vaker dan in het reguliere onderwijs leerlingen met een migratieachtergrond. Daarnaast kent het voortgezet speciaal onderwijs zeer kwetsbare doelgroepen, zoals dove nieuwkomers en jongeren in een gesloten instelling of inrichting.

Soms zorgwekkende uitstroom • Scholen voor (voortgezet) speciaal onderwijs geven aan dat het merendeel van de leerlingen uitstroomt op of boven het niveau van hun oorspronkelijke ontwikkelingsperspectief. Toch kunnen we niet zomaar tevreden zijn. Er zijn grote verschillen tussen scholen. Zorgwekkend is bovendien het aantal schoolverlaters dat meteen al uit beeld is of dat er niet in slaagt verder te leren of aan het werk te gaan. Ook blijkt het succes in het mbo niet voor alle vso-leerlingen gegarandeerd.

Verbetering onderwijskwaliteit • Nog enkele (v)so-scholen voldoen niet aan de wettelijke kwaliteitseisen. De meeste realiseren wel basiskwaliteit. Een kleine groep scholen heeft het predicaat 'Excellente School' verworven en dit zijn er elk jaar enkele meer. Ook groeit met het nieuwe inspectietoezicht het aantal scholen waarvan we de kwaliteit op schoolniveau of op specifiek onderzochte onderdelen goed vinden. Samenwerking met (keten)partners, praktijkvorming/stage, pedagogisch klimaat en kwaliteitscultuur zijn de sterke kanten van deze scholen.

Schoolklimaat soms onder druk • Voor een veilig schoolklimaat hebben scholen voor (voortgezet) speciaal onderwijs beleid, functionarissen en instrumenten. Sommige weten met goede ideeën en extra inspanningen een opvallend sterk pedagogisch klimaat te realiseren. Toch kunnen zich situaties voordoen waarbij het schoolklimaat onder druk komt te staan.

Vroegtijdige signalering en een goede structurele samenwerking met ouders, hulpverleners en de leerplichtambtenaar vragen soms nadere aandacht.

Meer kansen op diplomering bieden • In het uitstroomprofiel vervolgonderwijs halen vso-leerlingen steeds vaker een diploma. Veel scholen zijn bezig het examentraject te verbeteren en te versterken. Toch is er nog veel werk aan de winkel. Meer samenwerking met reguliere scholen voor voortgezet onderwijs is nodig om een breder onderwijsaanbod in te richten en volledige diplomering mogelijk te maken. Ook voor staatsexamenkandidaten moet een volledig examen vaker het streven zijn, en niet slechts deelexamens. Positief is de mogelijkheid om een entreeopleiding te volgen voor leerlingen voor wie een vmbo-diploma net te hoog gegrepen is.

Kwaliteit niet altijd in beeld • Sommige besturen hebben maar een beperkt beeld van de kwaliteit op hun scholen. Een kwaliteitszorgsysteem dat hun dat beeld moet bieden, ontbreekt of is in ontwikkeling. Besturen met scholen van verschillende onderwijssectoren blijken vaak vooral op de hoogte van de kwaliteit van hun reguliere scholen, waarvoor zij gemakkelijker objectief gemeten leerresultaten kunnen laten zien. Vaak ontbreken heldere streefdoelen en prestatiecriteria om de cognitieve, maar zeker ook de sociale opbrengsten van de (v)so-scholen te meten.

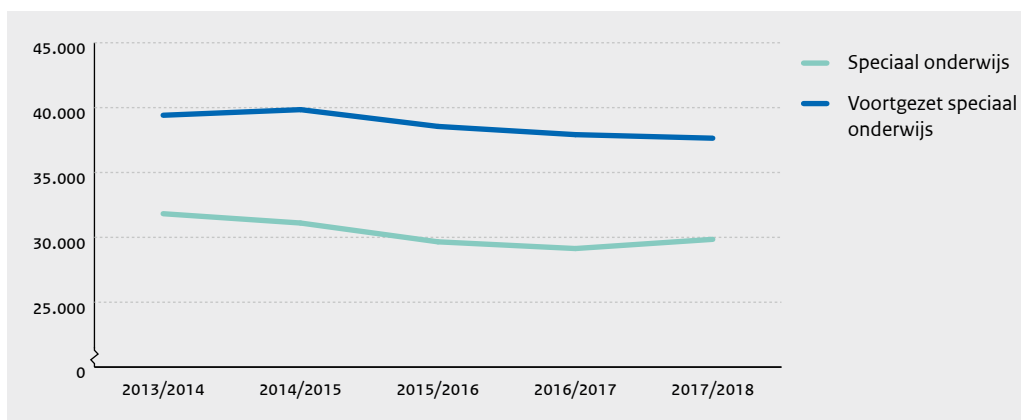
Invloed samenwerkingsverbanden • Voor de plaatsing en bekostiging van leerlingen hebben de (v)so-scholen sinds passend onderwijs te maken met verschillende beleidskeuzes van meerdere samenwerkingsverbanden. Een verschil in keuzes voor leerlingen met gelijke kenmerken en ondersteuningsbehoeften, is voor de scholen moeilijk te begrijpen. Daarnaast ervaren ze dat de problematiek van de leerlingen binnen hun school gevarieerder en soms zwaarder wordt. Wanneer er thuiszitters zijn, moeten school en samenwerkingsverband zich inspannen om met gemeente en (keten)partners een passende onderwijsplek te bieden.

4.1 Participatie

Participatie

Toename aantal so-leerlingen • In schooljaar 2016/2017 namen 67.055 leerlingen deel aan het (voortgezet) speciaal onderwijs. De afgelopen jaren daalde het aantal leerlingen in zowel speciaal onderwijs (so) als voortgezet speciaal onderwijs (vso). Bij de start van schooljaar 2017/2018 zien we in het voortgezet speciaal onderwijs nog steeds een afname, maar in het speciaal onderwijs neemt het aantal leerlingen weer toe met ruim zevenhonderd leerlingen (figuur 4.1a). Iets minder dan driekwart van de leerlingen is jongen. Dit aandeel is over de jaren stabiel, maar hoger dan in het regulier onderwijs.

Figuur 4.1a Aantal leerlingen in speciaal onderwijs en voortgezet speciaal onderwijs in de periode 2013/2014-2017/2018*

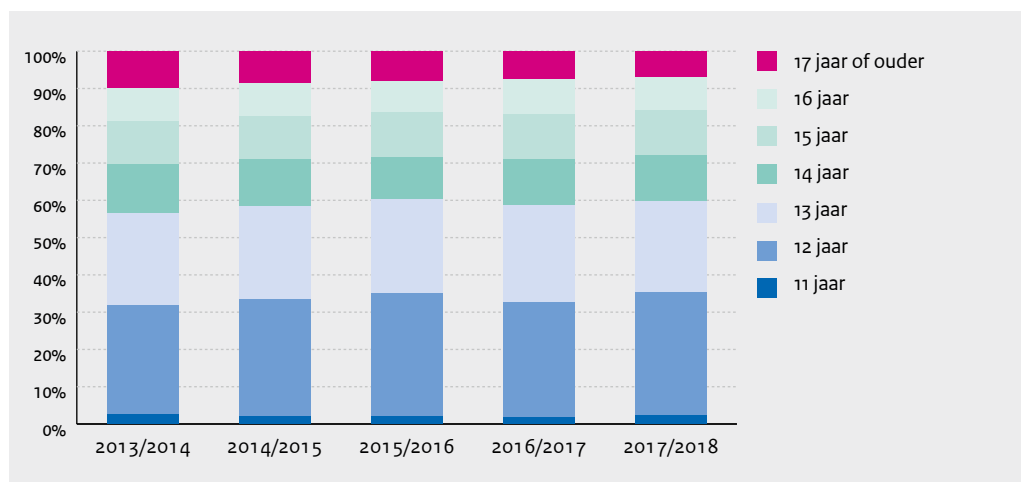

* voorlopige cijfers

Bron: CBS, DUO en OCW, 2018; Inspectie van het Onderwijs, 2018

Meestal op jonge leeftijd naar so • De gemiddelde leeftijd waarop kinderen in het speciaal onderwijs instromen, ligt iets onder de zeven jaar. Alleen in schooljaar 2015/2016 waren de instromende leerlingen gemiddeld net iets jonger dan in andere jaren. De meeste kinderen stromen in op vier- of vijfjarige leeftijd. Enkele tientallen starten met twaalf jaar. Er zijn dan redenen waarom een leerling nog gebaat is bij onderwijs in het speciaal onderwijs, omdat plaatsing in het voortgezet speciaal onderwijs op die leeftijd normaal is. Iets minder dan 1 procent van de leerlingen is tussen de tweeënhalf en vier jaar. Dit zijn meestal dove of slechthorende leerlingen voor wie vervroegde toelating wettelijk is toegestaan.

In vso meeste instroom in onderbouw • In het voortgezet speciaal onderwijs stromen de meeste leerlingen op twaalf- of dertienjarige leeftijd in. Van de 10.195 jongeren die in schooljaar 2017/2018 in het voortgezet speciaal onderwijs zijn ingestroomd, was ongeveer een derde twaalf en ongeveer een kwart dertien jaar (figuur 4.1b). De overige leerlingen zijn meestal tussen de veertien en zestien jaar. Onder de oudere leerlingen vallen ook de jeugdigen in een gesloten behandelsetting. Het valt op dat het percentage elfjarigen na jaren van daling in 2017/2018 weer licht is toegenomen.

Figuur 4.1b Leeftijd van instromers in het voortgezet speciaal onderwijs (in percentages, n 2017/2018*=10.195)

* voorlopige cijfers

Bron: Inspectie van het Onderwijs, 2018

Gemiddeld lager opleidingsniveau ouders • Het opleidingsniveau van ouders van leerlingen in het (voortgezet) speciaal onderwijs is voor zover bekend gemiddeld een stuk lager dan dat van ouders van leerlingen in het regulier basisonderwijs en voortgezet onderwijs. In het speciaal onderwijs heeft 39 procent van de ouders een opleiding op maximaal mbo 2-niveau. Voor het voortgezet speciaal onderwijs geldt dit voor 42 procent. In het regulier onderwijs zien we dit opleidingsniveau bij de helft van deze percentages. In het voortgezet speciaal onderwijs heeft meer dan de helft van de hoger opgeleide ouders een kind in het uitstroomprofiel vervolgonderwijs en 30 procent in het uitstroomprofiel dagbesteding. Naarmate ouders lager zijn opgeleid, zitten de kinderen vaker in het profiel arbeidsmarkt.

In so iets vaker migratieachtergrond • In het speciaal onderwijs heeft 32 procent van de leerlingen een westerse of niet-westerse migratieachtergrond. Dat is 6 procent meer dan in het regulier basisonderwijs. In het voortgezet speciaal onderwijs ligt het percentage leerlingen met een migratieachtergrond iets hoger dan in het regulier voortgezet onderwijs. Vergelijken we alleen de vmo-afdelingen, dan geldt voor beide onderwijssectoren dat ongeveer 26 procent van de leerlingen een niet-Nederlandse achtergrond heeft. Deze leerlingen vragen vaak extra aandacht op het gebied van taal en cultuur. Ook moeten scholen zich soms meer inspannen om hun ouders bij het onderwijs te betrekken.

Vooral deelname aan profiel vervolgonderwijs • Scholen voor voortgezet speciaal onderwijs plaatsen hun leerlingen in een uitstroomprofiel dagbesteding, arbeid of vervolgonderwijs. Op 1 oktober 2017 volgden 17.750 leerlingen het uitstroomprofiel vervolgonderwijs. Dit is 47 procent van alle vso-leerlingen. Van de andere helft zitten wat meer leerlingen in het uitstroomprofiel dagbesteding en de overige in het uitstroomprofiel arbeid. Elk jaar volgen iets meer leerlingen het profiel vervolgonderwijs.

Jongeren in gesloten jeugdzorg • Jongeren met ernstige gedragsproblemen vormen soms een risico voor zichzelf of hun omgeving. Wanneer lichtere vormen van hulpverlening voor hen ontoereikend zijn, kan de kinderrechter beslissen dat ze gesloten jeugdzorg nodig hebben. Tijdens hun verblijf krijgen ze onderwijs op een school voor voortgezet speciaal onderwijs. In 2016 zaten 2.233 jongeren in een gesloten jeugdzorginstelling (Jeugdzorg Nederland, 2016). Ruim de helft bestaat uit jongens. Soms gaat het om kinderen onder de twaalf, maar meestal zijn ze tussen de twaalf en achttien jaar oud. Qua leeftijdsverdeling is in de afgelopen jaren een lichte toename te zien van ingestroomde jongeren van vijftien en zestien jaar en een lichte afname van jongeren tussen de

twaalf en veertien jaar. In 2016 stroomden bijna 1.500 jongeren uit na een gemiddelde verblijfsduur van 7,6 maanden. In de eerste helft van 2017 bedroeg de gemiddelde verblijfsduur 7 maanden (Jeugdzorg Nederland, 2017). Sinds 2016 is het percentage jongeren met een verblijfsduur korter dan een maand van 7 naar 11 procent gestegen. Bij een verblijf van maximaal drie maanden kan de leerling ingeschreven blijven op de reguliere school van herkomst om na de behandeling weer direct naar de oude school terug te keren.

Jongens in justitiële jeugdinrichting • Sommige jongeren komen in een justitiële jeugdinrichting vanwege een strafbaar feit of in afwachting van hun rechtszaak. Op 1 oktober 2017 waren dat er 353. Vrijwel altijd zijn het jongens. Na de intakefase volgt de jongere een geïntegreerd dagprogramma met een onderwijsaanbod van een school voor voortgezet speciaal onderwijs. De inrichting geeft trainingen voor morele ontwikkeling, conflicthantering en sociale vaardigheden. In 2016 was de verblijfsduur voor 77 procent van de jeugdigen korter dan drie maanden (DJI, 2017). De helft van de jongeren was toen tussen de 16 en 17 jaar oud. Sinds 2013 is het aantal jongeren ouder dan 18 jaar toegenomen, mede door de verhoging van de maximale leeftijdsgrens tot 23 jaar.

Dove nieuwkomers • Sinds 2016 heeft cluster 2 te maken met een tiental dove nieuwkomers. Het ontbreekt deze jongeren aan taal- en communicatiemogelijkheden, maar ook aan elementaire kennis van de Nederlandse samenleving, wereldoriëntatie, rekenen/wiskunde en sociale redzaamheid. Bovendien hebben sommigen van hen traumatische ervaringen opgedaan. Intensieve begeleiding is nodig om deze leerlingen tot ontwikkeling te brengen en hen op een succesvolle toekomst voor te bereiden.

4.2 Prestaties

Eindresultaten in het speciaal onderwijs

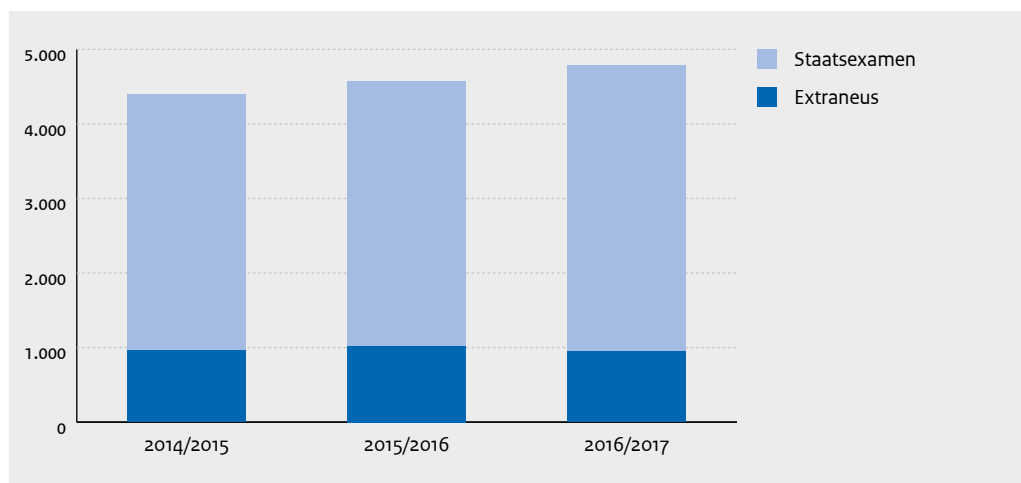
Vrijwillige deelname eindtoets • Ook in 2017 namen weer leerlingen uit het speciaal onderwijs vrijwillig deel aan een van de beschikbare eindtoetsen. Voor ruim duizend leerlingen was het net als vorig jaar de Centrale Eindtoets. Bij de leerlingen in het speciaal onderwijs komt de gemiddelde standdaardscore 523,5 overeen met uitstroom op vmbo-basis/kaderniveau. In het speciaal basis-onderwijs ligt het gemiddelde lager en sluit het aan bij de uitstroom naar de basisberoepsgerichte leerweg van het vmbo.

Examens in het voortgezet speciaal onderwijs

Meer extraneï op vmbo-kaderniveau • In 2017 namen 4.782 vso-leerlingen als extraneus of via het staatsexamen deel aan het eindexamen. Het totaal aantal eindexamenkandidaten is daarmee opnieuw enigszins toegenomen. Via de extraneusregeling deden 943 leerlingen examen onder het programma van toetsing en afsluiting van een reguliere school voor voortgezet onderwijs. Dat zijn er iets minder dan vorig jaar. Ruim 93 procent van hen is geslaagd. Bij driekwart van deze leerlingen ging het om een examen op vmbo-basis- of -kaderniveau. De verhouding tussen beide niveaus is nu ongeveer gelijk. In voorgaande jaren waren er beduidend minder extraneï op kaderniveau.

Aandeel staatsexamens verder toegenomen • Elk jaar worden meer vso-leerlingen aangemeld om deel te nemen aan het staatsexamen. In 2017 deden 3.839 leerlingen examen, zo'n 300 meer dan vorig jaar. De meesten van hen gingen op voor een vmbo-examen op het niveau van de theoretische leerweg. Van de iets meer dan 30 procent van de leerlingen die een volledig examen deed, is ruim 81 procent geslaagd. De overige leerlingen deden een deexamen. Een aantal staatsexamenkandidaten doet examen op twee of incidenteel op drie niveaus. Het aandeel kandidaten dat in eenzelfde jaar op meerdere niveaus examen doet, is sinds 2013 met enkele procenten toegenomen en bedroeg in 2017 ruim 3 procent.

Figuur 4.2a Aantal examenkandidaten voortgezet speciaal onderwijs naar soort examinering in de periode 2014/2015-2016/2017

Bron: Inspectie van het Onderwijs, 2018

Stijging gemiddelde cijfers rekentoets • In 2017 namen 2.139 examenkandidaten uit het voortgezet speciaal onderwijs deel aan de rekentoets (tabel 4.2a). De meeste deelnemers zijn vmbo-leerlingen, van wie iets minder dan de helft geplaatst is in de gemengde/theoretische leerweg. Bij alle leerwegen van het vmbo is het percentage voldoende gestegen, bij de havo is het licht gedaald. De afgelopen drie jaar scoorden de vso-leerlingen gemiddeld steeds hogere cijfers voor de rekentoets. De gemiddeldes voor havo en vmbo liggen nu hoger dan bij het regulier voortgezet onderwijs.

Tabel 4.2a Resultaten rekentoets in het voortgezet speciaal onderwijs naar schoolsoort in de periode 2014/2015-2016/2017 (n 2016/2017=2.139)*

	Gemiddeld cijfer			Percentage voldoende		
	2014/2015	2015/2016	2016/2017	2014/2015	2015/2016	2016/2017
Basisberoepsgerichte leerweg vmbo	5,8	6,0	6,3	58,8	64,5	73,7
Kaderberoepsgerichte leerweg vmbo	6,2	6,3	6,4	63,4	68,8	76,9
Gemengde/theoretische leerweg vmbo	6,2	7,2	7,3	64,8	81,7	83,5
Havo	5,9	6,2	6,2	55,4	66,6	64,3

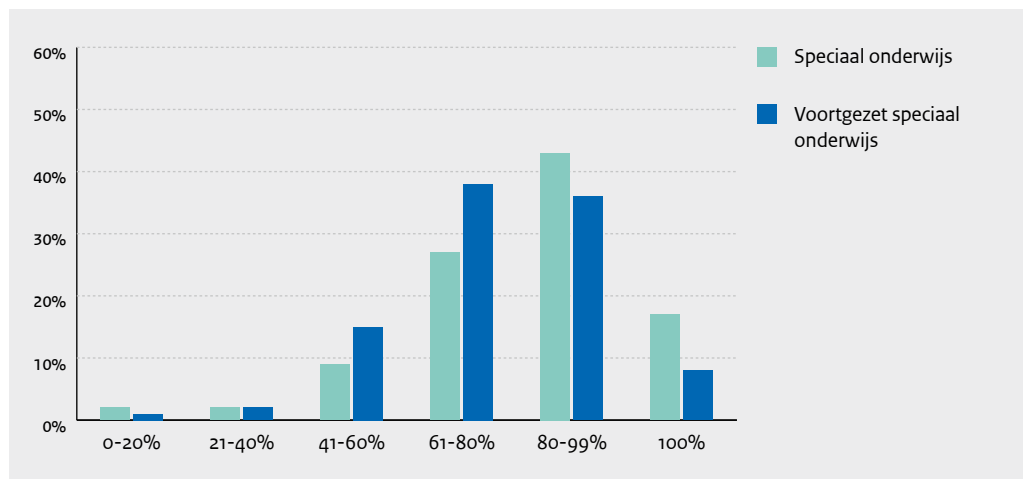
* alleen schoolsoorten met meer dan 100 deelnemers

Bron: DUO, 2017

Uitstroomresultaten

Uitstroom conform ontwikkelingsperspectief • Het merendeel van de leerlingen verlaat de school op het niveau dat is vastgelegd in hun ontwikkelingsperspectief (OPP). In 2015/2016 stroomde bij het speciaal onderwijs 8 procent uit onder het beoogde niveau, in het voortgezet speciaal onderwijs was dat 12 procent. Daarnaast stromen leerlingen soms uit boven het verwachte niveau. Wellicht schatten sommige scholen het perspectief van deze leerlingen niet ambitieus genoeg in, maar soms zijn het ook leerlingen die nog een onverwachte ontwikkeling doormaken. Tussen de scholen bestaan hierin verschillen. Op 40 procent van de scholen voor speciaal onderwijs stroomt meer dan een op de vijf leerlingen niet uit op het niveau van het ontwikkelingsperspectief (figuur 4.2b).

Figuur 4.2b Percentage scholen naar de mate waarin leerlingen op het niveau van hun ontwikkelingsperspectief uitstromen in 2015/2016 (n so=241; n vso=276)

Bron: Inspectie van het Onderwijs, 2018

Weinig zicht op leergebiedoverstijgende resultaten • De meeste scholen volgen de groei van de leerlingen op de niet-cognitieve ontwikkelingsgebieden. Toch kan ruim 60 procent van de scholen niet vaststellen of hun schoolverlaters passende sociale en maatschappelijke competenties hebben behaald. Vaak ontbreken doelen voor sociale opbrengsten. Ook heeft de school in veel gevallen niet vastgesteld welk niveau de leerlingen op deze gebieden kunnen bereiken. Daarnaast leveren de gangbare meetinstrumenten niet altijd bruikbare gegevens op.

Vooral van vso naar mbo • Van de leerlingen, exclusief kortverblijvers, die aan het eind van schooljaar 2015/2016 het voortgezet speciaal onderwijs verlieten, volgt 41 procent een opleiding in het mbo, meestal binnen de economische of technische sector. De rechtstreekse uitstroom naar een al of niet beschutte werkplek op de arbeidsmarkt blijft met 15 procent stabiel (tabel 4.2b). Ruim een kwart van de vso-leerlingen gaat naar een vorm van dagbesteding. Van 3 procent van de schoolverlaters is de uitstroombestemming onbekend. Dat aantal is iets lager dan vorig jaar, maar nog steeds relatief hoog. Tot de categorie overig behoren onder andere thuiszitters en leerlingen die uitstromen naar een behandelinstelling, vrijwilligerswerk of niet-bekostigd onderwijs.

Tabel 4.2b Ontwikkeling in uitstroom uit het voortgezet speciaal onderwijs in de periode 2013/2014-2015/2016 (in percentages, n 2015/2016=7.676)

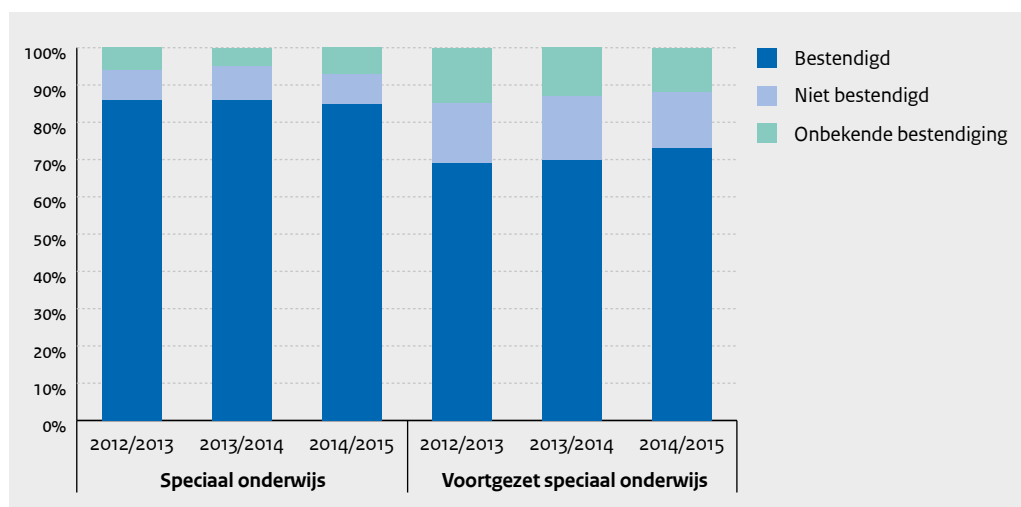
	2013/2014	2014/2015	2015/2016
Mbo	40	41	41
Hbo/wo	3	3	4
Reguliere arbeidsplaats	12	11	12
Sociale werkvoorziening	4	3	2
Arbeidstrainingcentrum	1	1	1
Dagbesteding	25	24	26
Overig	10	11	11
Onbekend	5	6	3
Totaal	100	100	100

Bron: Inspectie van het Onderwijs, 2018

Benutten bestendingsgegevens • De meeste scholen volgen hun schoolverlaters gedurende twee jaar om vast te stellen of zij zich in hun vervolvoorziening succesvol weten te handhaven. Hiervoor houden ze belondes of sturen vragenlijsten. Sommige scholen blijven enige tijd actief bij de leerlingen betrokken, bijvoorbeeld door ambulante begeleiders of coaches in te zetten. Stagebegeleiders die voor praktijkvorming en stage regelmatig instellingen voor dagbesteding bezoeken, komen daar vaak oud-leerlingen tegen. Niet alle scholen benutten de bestendingsgegevens voor opbrengstanalyses, terwijl ze daarmee de leerlingen beter op hun uitstroom kunnen voorbereiden.

Gewijzigde uitstroombestemming • Bij 85 procent van de leerlingen uit het speciaal onderwijs en bij 73 procent van de leerlingen uit het voortgezet speciaal onderwijs zijn volgens de schoolleiders uitstroombestemming en uitstroomniveau na twee jaar gelijk gebleven (figuur 4.2c). Bij een gewijzigde uitstroombestemming kunnen leerlingen op een hoger of op een lager niveau zijn terechtgekomen. Bij het speciaal onderwijs nam het percentage onbekende bestemmingen in 2016 weer enigszins toe. In het voortgezet speciaal onderwijs merken sommige scholen dat vervolgoopleidingen vanuit privacyoverwegingen steeds minder bereid zijn informatie over hun leerlingen te verstrekken. Voor de scholen is die informatie van groot belang om het onderwijs waar nodig aan te passen of te verbeteren.

Figuur 4.2c Mate van bestending van uitstroomcohorten 2012/2013-2014/2015 (in percentages, n 2014/2015 50=7.549; n 2014/2015 vso=10.542)

Bron: Inspectie van het Onderwijs, 2018

Deelname entreeopleiding toegenomen • Jaarlijks gaan circa duizend leerlingen van het voortgezet speciaal onderwijs naar een mbo-opleiding op niveau 1 (entreeopleiding) en nog eens ruim tweeduizend naar mbo 2 of hoger. Van alle leerlingen die starten met een entreeopleiding neemt het aandeel leerlingen met een vso-achtergrond toe van 7 procent in 2011 naar 17 procent in 2016 (Inspectie van het Onderwijs, 2018). Ook groeit het aandeel vso-leerlingen dat de entreeopleiding bij een vso-school volgt en het examen doet bij een mbo-instelling. Leerlingen met een vso-achtergrond blijven in de entreeopleiding iets achter bij de totale mbo-populatie. Zij halen minder vaak hun mbo 1-diploma en stromen minder vaak door naar mbo 2. Van de voormalig cluster 3- en 4-leerlingen die in 2011 aan een mbo-opleiding begonnen, behaalde 65 procent in 2015 een diploma, meestal op niveau 1 of 2 (CBS, DUO en OCW, 2017). De vso-leerlingen doen gemiddeld iets langer over het mbo dan de instromers uit het regulier onderwijs. Daarnaast zijn er leerlingen die het mbo verlaten met een diploma op een hoger niveau dan dat van instroom. Zij slagen daar bijvoorbeeld in door diploma's te stapelen.

Beperkte arbeidsparticipatie • Het arbeidsmarktgerichte profiel bereidt leerlingen voor op deelname aan de arbeidsmarkt. Van de vso-leerlingen die in 2016 uitstroomden uit het profiel arbeidsmarkt en niet verder gingen in het onderwijs, heeft een kwart direct na schoolverlaten een volledige baan (CBS, 2017). Van de overige leerlingen ontvangt ongeveer de helft een uitkering en de helft heeft geen werk en geen uitkering. Het aandeel jongeren met een Wajong-uitkering neemt af, terwijl het aandeel jongeren met een bijstandsuitkering groeit. In 2016 ging van de vso-leerlingen met het uitstroomprofiel vervolgonderwijs 28 procent niet verder met de schoolloopbaan. Van hen had 24 procent werk en 19 procent een uitkering. Voor meer dan de helft van deze jongeren was er direct na schoolverlaten geen werk en geen uitkering.

Uitstroom jongeren uit gesloten behandelsetting

Risico's continue loopbaan • Op een school verbonden aan een gesloten jeugdzorginstelling of justitiële jeugdinstelling ontwikkelen de jongeren kennis, vaardigheden en competenties die voor een plek op de arbeidsmarkt of voor een vervolgonderwijs noodzakelijk zijn. Bij de keuze voor een leertraject overwegen scholen niet alleen de didactische mogelijkheden van de jongere. Ook de leeftijd, de verblijfsduur, de mate van onderbroken schoolontwikkeling en de maatschappelijke context van de jongere spelen een rol. De afgelopen jaren volgen de bovenbouwleerlingen vaker een mbo 1- in plaats van een vmbo-traject. Zo kunnen zij in de korte tijd dat zij in de inrichting verblijven een mbo 1-diploma halen en daarmee doorstromen naar mbo 2. De nieuw ingevoerde entreeopleiding gaat mogelijk een belemmering vormen, omdat het traject intensiever is dan het vroegere mbo 1-traject voor arbeidsmarktgekwalificeerd assistent (aka). Daarnaast is er weinig gelegenheid voor tussentijdse instroom van leerlingen in het mbo. Voor deze doelgroep betekent dit een risico voor de continuïteit van hun onderwijsloopbaan.

Netwerk te weinig effectief • Het duurzame effect van behandeling en onderwijs hangt sterk af van de hulp en ondersteuning die scholen, gemeenten en overige instanties de jongeren bieden bij de uitstroom en bij de overgang naar een nieuwe bestemming. Het toekomstperspectief van de jongere en niet wet- en regelgeving moet centraal staan (TSD/STJ, 2017). Het lukt de betrokken partijen niet altijd om voor de uitvoering van de hulpverlening een sluitend netwerk te organiseren. Van maatwerk en een samenhangend beleid op gemeentenniveau is soms te weinig sprake. Tussen de domeinen van jeugdhulp, maatschappelijke ondersteuning en werk en inkomen zitten schotten die het zicht op causale verbanden belemmeren. Netwerkpartners beseffen daardoor onvoldoende dat wat zij doen of nalaten, impact heeft op het werk van de ander.

4.3 Uitstroomprofiel vervolgonderwijs

Verskil in beschikbare onderwijssoorten • De meeste scholen voor voortgezet speciaal onderwijs met het uitstroomprofiel vervolgonderwijs bieden meer dan één onderwijssoort aan, maar slechts enkele scholen kunnen alle onderwijssoorten aanbieden. Een leerling met extra ondersteuningsbehoeften die op vmbo-niveau functioneert, heeft de meeste kans om een vso-school te vinden die past bij zijn niveau. Weinig vso-scholen bieden onderwijs op havo- en vwo-niveau. Leerlingen die dat niveau aankunnen, krijgen daardoor soms onderwijs op een lager niveau met te weinig uitdaging om zich maximaal te ontwikkelen.

Naar mbo via entreeopleiding • Bij een derde van de 26 onderzochte scholen voor voortgezet speciaal onderwijs met het uitstroomprofiel vervolgonderwijs kunnen de leerlingen een entreeopleiding volgen. Een mbo-instelling neemt dan op de vso-locatie het entree-examen af. Vaak gaat het om een groep leerlingen voor wie een volledig vmbo-diploma te hoog gegrepen is. Langs deze weg kunnen zij toch naar mbo 2 uitstromen. Enkele scholen bieden alleen maar een entree- of pre-entreeopleiding aan, en geen beroepsgerichte leerwegen. Op die scholen krijgen de leerlingen die wel een vmbo-diploma kunnen halen, daartoe geen gelegenheid. Leerlingen met een kader-niveau kunnen dan niet uitstromen naar mbo 3.

Combinatie van vso- en vo-aanbod • Meestal hebben de scholen voor voortgezet speciaal onderwijs voor alle leerjaren van een onderwijssoort een onderwijsaanbod ingericht. Daarnaast bieden enkele van de onderzochte scholen onderwijs in samenwerking met een reguliere school voor voortgezet onderwijs (vo). Verschillende varianten komen voor. Zo zijn er leerlingen die na de onderbouw uitstromen om als reguliere vo-leerling de bovenbouw af te maken. Voor een kleine groep leerlingen die deze overstap niet maakt, behoudt de vso-school een mogelijkheid voor een volledig aanbod van één onderwijssoort. Leerlingen die alleen voor de duur van een behandeling op een vso-school zitten, volgen delen van het onderwijsprogramma van hun school van herkomst. Bij de basis- en kaderberoepsgerichte leerweg van het vmbo zien we dat leerlingen voor het aanbod van de praktijkvakken naar een reguliere school voor voortgezet onderwijs gaan.

Volledige theoretische examens • De meeste onderzochte scholen voor voortgezet speciaal onderwijs die vwo, havo of de theoretische leerweg van het vmbo aanbieden, zorgen ervoor dat de leerlingen het volledige examen van het voortgezet onderwijs kunnen maken. Bij de drie vso-scholen met een examenlicentie kan dat op de eigen school. De andere vso-scholen laten de leerlingen meestal staatsexamens doen. In mindere mate nemen de leerlingen als extraneus deel aan het examen van een school voor voortgezet onderwijs. Bij staatsexamens kunnen de leerlingen het examen ook over een aantal jaar gespreid doen. De behaalde certificaten zijn tien jaar geldig en kunnen tot een volledig examen worden gebundeld.

Onvolledige beroepsgerichte examens • De leerlingen van de basis- en kaderberoepsgerichte leerweg van het vmbo kunnen voor de beroepsgerichte vakken geen staatsexamens doen. Voor een volledig examen moeten zij als extraneus bij een reguliere school voor voortgezet onderwijs examens doen. Slechts een derde van de onderzochte vso-scholen maakt afspraken met een reguliere school om diplomering voor deze leerlingen mogelijk te maken. Om zich toch voor een beroepsopleiding in het mbo te kunnen kwalificeren, moeten deze leerlingen vaak een toelatingstoets doen of soms zelfs eerst nog een entreeopleiding volgen.

Aangepaste examens • Op iets meer dan de helft van de onderzochte scholen voor voortgezet speciaal onderwijs doen de leerlingen examens op de eigen school. In het schoolteam zitten dan leraren met een examenbevoegdheid. De keuze om het examen op de eigen school af te nemen hangt soms samen met de behoefte van bepaalde leerlingen aan een vertrouwde, veilige omgeving om optimaal te kunnen presteren. Ook zijn voor sommige leerlingen aanpassingen nodig in de wijze van examineren. Dyslexie en een psychische of motorische handicap zijn de belangrijkste redenen om een aangepaste wijze van examinering aan te vragen. Het gaat dan vaak om aanpassing van de examentijd. Op de helft van de scholen maken nagenoeg alle leerlingen binnen twee jaar het volledige examen.

Soms niet speciaal genoeg • Het onderwijsaanbod is in de bovenbouw van het uitstroomprofiel vervolgonderwijs doorgaans voldoende. In deze fase van hun schoolloopbaan krijgen de leerlingen een onderwijsprogramma dat net als bij de leerlingen in het regulier voortgezet onderwijs gestructureerd is in de (nieuwe) profielen en sectoren. Ook krijgen zij het aanbod bij taal en rekenen aangeboden conform de vereiste referentieniveaus. Op vrijwel alle scholen krijgen de leerlingen burgerschapskunde, maar vaak beperkt en alleen als onderdeel van het vak maatschappijleer. Het is zorgwekkend dat de leerlingen op bijna een kwart van de onderzochte vso-scholen geen systematisch aanbod krijgen voor de ontwikkeling van leergebiedoverstijgende vaardigheden, waaronder sociale vaardigheden. Die scholen voldoen niet aan de meer specifieke kwaliteitsnormen die nu juist voor een school voor voortgezet speciaal onderwijs zo belangrijk zijn.

Te weinig specifieke ondersteuning • Bijna 90 procent van de onderzochte scholen voor voortgezet speciaal onderwijs stelt voor de leerlingen een passend ontwikkelingsperspectief op om hun cognitieve, sociale en emotionele ontwikkeling te plannen en te volgen. Daarbij benoemen ze de psychische, sociale of fysieke factoren die voor een leerling belemmerend zijn. Op ongeveer de helft van de scholen krijgen de leerlingen echter te weinig specifieke ondersteuning om hen te leren met deze factoren om te gaan. Krijgen ze die ondersteuning wel, dan evalueert de commissie voor de begeleiding vaak niet systematisch het effect ervan.

Vooral pabo-opleiding • Ongeveer 60 procent van de leraren in het uitstroomprofiel vervolgonderwijs is bevoegd op basis van een pabo-achtergrond, al of niet in combinatie met een master Special Educational Needs (SEN). Een kwart van de leraren heeft een tweedegraads opleiding afgerond, het aandeel eerstegraads leraren bedraagt 1 procent. Het is de vraag of leraren met een pabodiploma altijd voldoende bekwaam zijn om de leerlingen goed op hun examen voor te bereiden, zeker als het gaat om leerlingen met havo- of vwo-niveau. Bij de scholen met een examenlicentie moeten de leraren eerste- of tweedegraads bevoegd zijn. Op twee van de drie scholen voldoet een deel van de leraren niet aan deze eis. Bij één school gaat het om meer dan een kwart van de leraren.

Meeste leraren bevoegd • Het aandeel onbevoegde leraren op de scholen zonder examenlicentie bedraagt 3 procent. Groepsleraren zijn in 98 procent en vakleraren in 96 procent van de gevallen bevoegd. Uit het jaarlijks uitgevoerde IPTO-onderzoek (Vloet, Den Uijl en Fontein, 2017) blijkt dat tussen de 91 en 93 procent van de lesuren in het voortgezet speciaal onderwijs door een bevoegde leraar wordt gegeven tegenover bijna 88 procent in het regulier voortgezet onderwijs. Bij de resterende lesuren is het onbekend of leerlingen les krijgen van een leraar die benoembaar of onbevoegd is.

Bekwaam onbevoegd • Sommige scholen zien er te weinig op toe dat elke leraar bevoegd is. Het professionaliseringsbeleid van de school is daar niet op gericht. Bekwaam zijn lijkt dan voldoende. Er zijn ook directies die leraren bewust nog niet stimuleren een bevoegdheid te halen, omdat de toekomstige bevoegdheidseisen voor leraren in het voortgezet speciaal onderwijs onduidelijk zijn. Situaties van onbevoegdheid zijn ook niet altijd simpel op te lossen. Teamleden geven aan het intensief en zwaar te vinden om naast hun werk een (aanvullende) bevoegdheid te halen. Voor bepaalde vakken, zoals wiskunde, is het moeilijk om bevoegde leraren te vinden en te behouden. De verschillen in cao tussen het voortgezet speciaal onderwijs en het voortgezet onderwijs vormen daarbij een belangrijk knelpunt. Ook kan de regelgeving rond bevoegdheden het lastig maken om te bepalen welke leraar bevoegd is voor een vak, zeker als het gaat om een oud of buitenlands diploma.

4.4 Onderwijsproces in het voortgezet speciaal onderwijs

Vrijking aanbod • Op vrijwel alle scholen voor voortgezet speciaal onderwijs die in 2016/2017 werden onderzocht, voldoet het onderwijsaanbod minimaal aan de wet (zie bijlage 1). Sommige scholen verrijken hun aanbod, bijvoorbeeld door te bevorderen dat hun leerlingen deelnemen aan sport- of culturele activiteiten met leerlingen van andere scholen. Of ze besteden extra tijd aan muziek, beeldende kunst, drama en burgerschap via de lessen op school, maar ook met excursies, uitvoeringen en exposities. Daarnaast zijn er plekken waar de leerlingen zich na de reguliere schooltijd verder kunnen ontplooiën in onder andere techniek, sport of muziek.

Innovatie op basis van wetenschap • In het (voortgezet) speciaal onderwijs zijn er scholen die met hogescholen en universiteiten samenwerken om het onderwijsproces verder te ontwikkelen. Zo is er al jaren een structurele kennisuitwisseling vanuit cluster 1 en 2 met verschillende leerstoelen, zoals die voor doofblindheid aan de Rijksuniversiteit Groningen. Daarnaast laten scholen steeds vaker hun best practices door studenten onderzoeken en onderbouwen.

Meer technologie in de school • Leerlingen met ernstige meervoudige beperkingen maken steeds meer gebruik van technologische hulpmiddelen. Zo zijn er spraakcomputers voor leerlingen die niet of moeilijk kunnen spreken. Ook doet een hogeschool onderzoek naar de mogelijkheden om robots voor het onderwijs aan deze doelgroep in te zetten. De onderzoekers kijken of robots eraan kunnen bijdragen dat leerlingen met meer plezier gaan bewegen, ervaren en beleven.

Goede lessen maken het verschil • Van alle lessen die in schooljaar 2016/2017 bij een selecte groep scholen zijn beoordeeld, is ongeveer 60 procent van voldoende en ongeveer 30 procent van goede kwaliteit. Een op de tien lessen is onvoldoende of kan beter. In goede lessen maken leraren bijvoorbeeld effectief gebruik van coöperatieve werkvormen en stimuleren zij hun leerlingen om meer regie over hun eigen leerproces te nemen. Ook zetten ze vaker en doeltreffend digitale middelen in. Daarnaast is er meer afstemming zichtbaar op de niveaoverschillen, interesses en talenten van leerlingen. Bovendien kenmerken goede lessen zich door een zeer aangename pedagogische werksfeer en valt het op dat leerlingen zich sterk gemotiveerd en betrokken tonen.

Uitgebreid netwerk • Op ruim een derde van de onderzochte scholen is de samenwerking met (keten)partners van goede kwaliteit. Deze scholen hebben een uitgebreid netwerk rondom de school opgebouwd. Ze vergroten hiermee de kansen van de leerlingen op onder andere een breed onderwijsaanbod en een goede integratie van onderwijs en zorg. Intensieve contacten met (keten)partners versterken bovendien de kwaliteit van de overdracht en de nazorg bij schoolverlaters.

Mooie initiatieven met het bedrijfsleven • Voor praktijkvorming en stage werken alle scholen samen met het bedrijfsleven, maar sommige krijgen op dit punt net iets meer voor elkaar. Hun leerlingen kunnen zich bijvoorbeeld al in een vroeg stadium bij verschillende bedrijven en instellingen op de beroepspraktijk oriënteren. Dit helpt hen voor een sector te kiezen die past bij hun interesses en mogelijkheden. Goed is ook dat sommige scholen de praktijkverklaringen gebruiken die de samenwerkingsorganisatie beroepsonderwijs bedrijfsleven (sbb) ontwikkeld heeft om belanghebbenden duidelijker te informeren over verworven vaardigheden en vakdeskundigheden. Ook zijn er initiatieven om leerlingen doelgericht te leren hoe zij zich met succes aan hun potentiële werkgevers kunnen presenteren.

4.5 Schoolklimaat

Veiligheidsbeleid op orde • Bij vrijwel alle onderzochte scholen voor voortgezet speciaal onderwijs voldoet het schoolklimaat aan de wet. Ze hebben voor leerlingen en personeel een veiligheidsbeleid beschreven en voeren dat ook uit. Ook hebben ze een antipestcoördinator aangesteld en beschikken ze over een systeem om de veiligheid van de leerlingen te monitoren. Scholen met een goed beleid beschrijven ook afspraken voor de inschakeling van externe hulp.

Goed pedagogisch klimaat • Van scholen voor (voortgezet) speciaal onderwijs mogen we bij uitstek verwachten dat het pedagogisch klimaat op orde is. Bij alle bezochte scholen was dat het geval, waarbij we hier en daar opvallend goede initiatieven tegenkwamen. Zo richten sommige scholen doelbewust oefenplaatsen in om leerlingen samen te laten eten, sporten en ontspannen. De leerlingen kunnen dan op natuurlijke wijze sociale en maatschappelijke competenties ontwikkelen. Daarnaast zijn er scholen die de leerlingen medeverantwoordelijk maken voor het schoolklimaat, bijvoorbeeld door hen zelf problemen en conflicten te leren oplossen. Ook laten ze leerlingen meedenken over gedragscodes, zoals die voor het gebruik van sociale media. Bovendien is er veel aandacht voor voorbeeldgedrag door het team en voor een doorgaande lijn in de pedagogische aanpak bij zorgpartners en bij de ouders in de thuissituatie.

Moeizame trajecten • Scholen geven aan dat hun leerlingenpopulatie verandert en dat het aantal leerlingen met ernstige gedragsproblemen toeneemt. Het gaat vaak niet om grote groepen leerlingen, maar om enkele zeer complexe situaties die op personeel en soms ook op medeleerlingen een grote impact hebben. De scholen zijn dan aangewezen op de hulp en begeleiding van externe partners van de jeugd- of gezondheidszorg, maar kunnen daar niet altijd voldoende en tijdig op rekenen. Bovendien zijn ouders het niet altijd met de school eens dat een intensievere behandeling van het kind of de inzet van kindgebonden middelen noodzakelijk is. Trajecten om met partijen tot besluiten te komen, duren vaak te lang door gebrek aan duidelijke regievoering.

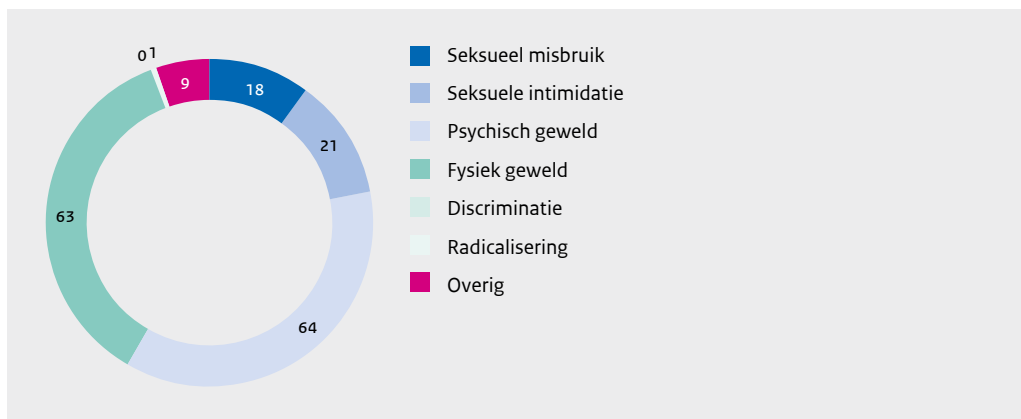
Meer schorsingen in het so • In schooljaar 2016/2017 kwamen bij de inspectie 926 schorsingsmeldingen binnen. Het betreft meldingen van 72 van de 135 besturen met scholen voor (voortgezet) speciaal onderwijs. Opvallend is de toename binnen het speciaal onderwijs, terwijl het aantal schorsingsmeldingen binnen het voortgezet speciaal onderwijs juist sterk is afgenomen. In 2015/2016 kregen in het speciaal onderwijs 68 leerlingen, voornamelijk jongens, met deze ordemaatregel te maken. Een jaar later waren het 135 meldingen. Het gaat dan meestal om leerlingen uit de bovenbouwgroepen in de leeftijd van tien tot veertien jaar. De meeste schorsingen duren twee of drie dagen. In 3 procent van de gevallen betrof het meer dan de maximaal vijf dagen die wettelijk zijn toegestaan.

Gebrekkige verzuimmelding • In 2016/2017 controleerde de inspectie bij vijftien scholen voor (voortgezet) speciaal onderwijs of ze het leerlingenverzuim overeenkomstig de Leerplichtwet 1969 registreren en melden. Soms is een urgent signaal van de leerplichtambtenaar de aanleiding voor het onderzoek. Dat was twee keer het geval. Bij acht scholen ging het om een eerste of tweede heronderzoek. Bij eerdere onderzoeken in 2015/2016 hadden zij hun verzuimadministratie niet op orde of controleerden ze onvoldoende of leerlingen meer dan zestien uur in vier weken ongeoorloofd afwezig zijn. Van de zeven nieuw bezochte scholen krijgen drie vso-scholen en een so-school een heronderzoek. Door een gebrekkige melding lopen de leerlingen op deze scholen het risico langer thuis te zitten dan nodig en wenselijk is. Zij kunnen daardoor een grotere onderwijsachterstand oplopen en langer verstoken blijven van sociale contacten met leeftijdsgenoten. Bovendien wordt de terugkeer naar school moeilijker (OCW, 2016).

Beperkte controle verzuimadministratie • Scholen hebben hun verzuimadministratie over het algemeen wel op orde, maar er vindt niet structureel een wekelijkse controle plaats. Daardoor kunnen ze verzuimdagen over het hoofd zien. Dat gebeurt vooral bij leerlingen die veel afwezig zijn, maar tussendoor ook steeds weer even naar school komen. Zonder een automatisch signaleringssysteem is het een arbeidsintensief proces om de verzuimadministratie te controleren. Bovendien weten scholen niet altijd of een leerling nu geoorloofd of ongeoorloofd verzuimt. Sinds 1 januari 2017 zijn scholen voor (voortgezet) speciaal onderwijs verplicht het verzuim van leerlingen via het verzuimregister te melden.

Aandacht voor meldcode nodig • Gemiddeld is één kind per klas in Nederland slachtoffer van mishandeling en/of seksueel misbruik (Alink, Van IJzendoorn, Bakermans-Kranenburg, Pannebakker, Vogels en Euser, 2012). Bij vermoedens van geweld in huiselijke kring zijn beroepskrachten verplicht de meldcode huiselijk geweld en kindermishandeling toe te passen. In 2016/2017 ging de inspectie op 27 scholen voor (voortgezet) speciaal onderwijs na of zij de meldcode toepassen. Zeven scholen kregen een herstelopdracht. De meeste van deze scholen hebben wel een meldcode, maar ze organiseren voor hun teamleden geen scholing of bespreking om de kennis en toepassing hiervan te bevorderen. Daarmee waarborgen ze onvoldoende dat hun medewerkers adequaat reageren op signalen van dit soort geweld.

Zorg om meldingen bij vertrouwensinspectie • In 2016/2017 kwamen bij de vertrouwensinspecteurs 176 nieuwe meldingen binnen over het (voortgezet) speciaal onderwijs (figuur 4.5a). De meeste meldingen betreffen psychisch of fysiek geweld. Een op de tien meldingen van psychisch geweld gaat over leerlingen die zich genegeerd en verlaten voelen. Vaak gaat het bij fysiek geweld om grove en ernstige mishandeling. Daarnaast gaat een deel van de meldingen over seksueel grensoverschrijdend gedrag. Gedragscodes kunnen ertoe bijdragen dit gedrag te voorkomen.

Figuur 4.5a Aantal meldingen vertrouwensinspecteurs voor het (voortgezet) speciaal onderwijs in 2016/2017

Bron: Inspectie van het Onderwijs, 2018

Ontbrekende VOG-verklaringen • Besturen zien er niet altijd op toe dat hun personeel over een verklaring omtrent het gedrag (VOG) beschikt. In 2016 kregen tien besturen om deze reden een opdracht tot onmiddellijk herstel. In totaal ging het om vijftien verklaringen. Zes van de betreffende medewerkers bleken al uit dienst te zijn. Van de negen overige personeelsleden zijn de verklaringen alsnog ontvangen.

4.6 Sturing op kwaliteit

Kwaliteit van de instellingen

Scholen met excellente kwaliteit • In 2017 hebben zich negen nieuwe scholen voor (voortgezet) speciaal onderwijs aangemeld voor een juryonderzoek om het predicaat 'Excellente School' te verwerven. Twee van deze scholen hebben in januari 2018 voor drie jaar dit predicaat gekregen. Om excellent te worden moeten de scholen over een zelfevaluatie beschikken, aantoonbaar goede onderwijskwaliteit hebben en aan alle wettelijke voorschriften voldoen. In totaal zijn nu 24 scholen voor (voortgezet) speciaal onderwijs excellent bevonden. Voor volgend schooljaar hebben zich al scholen aangemeld die het predicaat willen laten verlengen.

Goede scholen onderscheiden zich • Scholen met een goede onderwijskwaliteit voldoen minimaal aan de wet. Daarnaast moeten ze op een aantal gebieden extra kwaliteit laten zien. In schooljaar 2016/2017 werden negen scholen goed bevonden. Deze scholen onderscheiden zich door hun onderwijsaanbod, de samenwerking met (keten)partners, het pedagogisch klimaat en/of de kwaliteitscultuur.

Opnieuw minder zwakke scholen • Op 1 september 2017 hadden 621 van de 643 scholen voor (voortgezet) speciaal onderwijs basiskwaliteit (tabel 4.6a). Hieronder vallen ook de negentien scholen met residentiële leerlingen. Dit betreft acht vso-scholen verbonden aan een gesloten jeugdzorginstelling en zeven vso-scholen met leerlingen in een justitiële jeugdinrichting. Daarnaast zijn er vier so-scholen met uitsluitend kinderen in behandeling bij een medisch kinderdagverblijf. Het percentage (zeer) zwakke scholen blijft dalen, maar het streven blijft 100 procent. Het gaat hier om minimale kwaliteitseisen. Alle leerlingen hebben recht op onderwijs op een school waar de basiskwaliteit volledig op orde is. Op dit moment zitten nog altijd ruim 1.700 leerlingen op 19 zwakke en 3 zeer zwakke scholen. Van de 22 (zeer) zwakke scholen gaat het om 15 scholen voor voortgezet speciaal onderwijs. De meeste scholen voor (voortgezet) speciaal onderwijs hebben een regionale functie. In het noorden komen al enkele jaren geen (zeer) zwakke scholen meer voor.

Tabel 4.6a Toezichtarrangementen scholen voor (voortgezet) speciaal onderwijs op 1 september 2013, 2014, 2015, 2016, 2017 (in percentages, n 2017* = 643)**

	2013	2014	2015	2016	2017
Basis	91,0	95,3	94,2	96,1	96,5
Zwak	8,1	4,1	4,7	3,4	3,0
Zeer zwak	0,9	0,6	1,1	0,5	0,5
Totaal	100	100	100	100	100

* in 2017 zijn ook scholen met residentiële leerlingen meegeteld

** scholen zijn hier vestigingen met een eigen toezichtarrangement

Bron: Inspectie van het Onderwijs, 2018

Kwaliteitszorg en ambitie op bestuursniveau

Focus op regulier onderwijs • In schooljaar 2016/2017 kregen 23 besturen een kwaliteitsonderzoek. In twaalf gevallen ging het om besturen die naast reguliere ook speciale scholen onder hun hoede hebben. Het valt de inspecteurs op dat deze ‘combibesturen’ de scholen voor (voortgezet) speciaal onderwijs veel minder in hun beleidsontwikkelingen meenemen. Ook denken deze besturen vaak onvoldoende mee over de vertaling van het bestuursbeleid naar de bijzondere context waarin de scholen voor (voortgezet) speciaal onderwijs het onderwijs moeten verzorgen.

Soms beperkt kwaliteitsbeeld • Bij een derde van de 23 bezochte besturen met scholen voor (voortgezet) speciaal onderwijs was het stelsel van kwaliteitszorg onvoldoende adequaat ingericht of nog sterk in ontwikkeling. Vaak hebben deze besturen hun visie en beleidskoers niet omgezet naar concrete kwaliteitsdoelen die aansluiten bij de operationele doelen in de school- en jaarplannen van de scholen. Ook ontbreekt een geborgde werkwijze om de resultaten van hun scholen cyclisch, systematisch en planmatig tegen het licht te houden. Van zelfevaluaties, analyses, normen en criteria is niet of nauwelijks sprake. Het bestuur vormt zich slechts een beperkt en weinig geobjectiveerd beeld van de kwaliteit van de leerlingresultaten en het onderwijsproces. Daardoor bestaat het risico dat het bestuur niet tijdig ingrijpt als de onderwijskwaliteit op de scholen onder de maat is of dreigt te komen. Bovendien blijft zo ook de sturing op meer dan basiskwaliteit achterwege.

Verskil in kwaliteit evaluaties • Het merendeel van de 23 besturen heeft bruikbare informatie om zich aan belanghebbenden te verantwoorden over de onderwijskwaliteit op hun scholen. Voor enkele besturen is dat in veel mindere mate het geval. Hun evaluaties zijn vaak te globaal of te beschrijvend. Zij laten alleen de voortgang van een proces zien, maar niet welke effecten er bereikt zijn in relatie tot eerder gestelde doelen. Bovendien blijven de cognitieve en sociale opbrengsten van de leerlingen meestal onderbelicht. Sterk zijn de besturen die zich inspinnen om ouders, leerlingen en ketenpartners op verschillende momenten bij de schoolontwikkeling te betrekken.

Goede kwaliteitscultuur • Bij driekwart van alle bezochte besturen is de kwaliteitscultuur voldoende en bij een kwart zelfs goed. Besturen met een goede kwaliteitscultuur zorgen voor een breed gedragen visie op onderwijs en onderwijsontwikkeling. Kernwaarden en beleidskaders komen in overleg met directies en teamleden tot stand. Samen leggen ze het fundament voor een professionele werksfeer waarin medewerkers zich betrokken voelen en gestimuleerd worden om eigen initiatieven te ontplooiën. Bovendien zijn er volop kansen om deskundigheid te ontwikkelen en te delen, zoals in een kenniskring, een leergemeenschap of een kenniscafé.

4.7 Passend onderwijs

Meer leerlingen in so • Bij de start van schooljaar 2017/2018 zitten meer leerlingen in het speciaal onderwijs dan in eerdere jaren. Ook in het speciaal basisonderwijs stijgt het aantal leerlingen met enkele honderden. In deelnamepercentages verandert er niet veel, omdat verreweg de meeste

leerlingen in de basisschoolleeftijd naar het regulier onderwijs gaan. Voor scholen voor speciaal onderwijs verandert er wel het een en ander. Enerzijds zien we dat leerlingen uit het speciaal onderwijs minder vaak teruggaan naar het regulier onderwijs. Van de leerlingen, exclusief schoolverlaters, die in 2016/2017 al in het speciaal onderwijs zaten, zit bijna 95 procent daar het volgend schooljaar weer. Dit percentage stijgt (tabel 4.7a). Anderzijds zien we dat scholen voor speciaal onderwijs ook meer leerlingen binnenkrijgen uit het regulier en het speciaal basisonderwijs. Ongeveer 17 procent van de leerlingen, ruim een op de zes, die in 2017/2018 in het speciaal onderwijs zitten, zat in 2016/2017 nog in een andere onderwijssoort. Met name de instroom vanuit regulier onderwijs is de afgelopen jaren gestegen (tabel 4.7b).

Tabel 4.7a Onderwijspositie van so- en vso-leerlingen in jaar t en hun positie een jaar later (nog in (v)so of naar regulier) in de periode 2014/2015-2016/2017 (in percentages, n so 2016/2017=23.467; n vso 2016/2017=28.602)

So-/vso-leerlingen in:	Onderwijspositie leerlingen speciaal onderwijs een jaar later*			Onderwijspositie leerlingen voortgezet speciaal onderwijs een jaar later*		
	Basis-onderwijs	Speciaal basis-onderwijs	Speciaal onderwijs	Voortgezet onderwijs	Praktijk-onderwijs	Voortgezet speciaal onderwijs
2014/2015	3,1	3,4	93,5	3,4	0,8	95,8
2015/2016	3,2	3,6	93,2	3,1	0,8	96,1
2016/2017	2,3	2,9	94,8	3,3	0,8	95,9

* voorlopige cijfers 1 oktober 2017

Bron: Inspectie van het Onderwijs, 2018

Tabel 4.7b Onderwijspositie van so- en vso-leerlingen in jaar t en hun positie een jaar eerder (in (v)so of in regulier) in de periode 2015/2016-2017/2018 (in percentages, n so 2017/2018=26.939; n vso 2017/2018=31.328)

So-/vso-leerlingen in:	Onderwijspositie leerlingen speciaal onderwijs een jaar eerder			Onderwijspositie leerlingen voortgezet speciaal onderwijs een jaar eerder		
	Basis-onderwijs	Speciaal basis-onderwijs	Speciaal onderwijs	Voortgezet onderwijs	Praktijk-onderwijs	Voortgezet speciaal onderwijs
2015/2016	10,6	2,7	86,7	9,3	1,2	89,5
2016/2017	12,8	3,4	83,8	11,3	1,3	87,4
2017/2018*	14,0	3,3	82,7	11,2	1,2	87,6

* voorlopige cijfers 1 oktober 2017

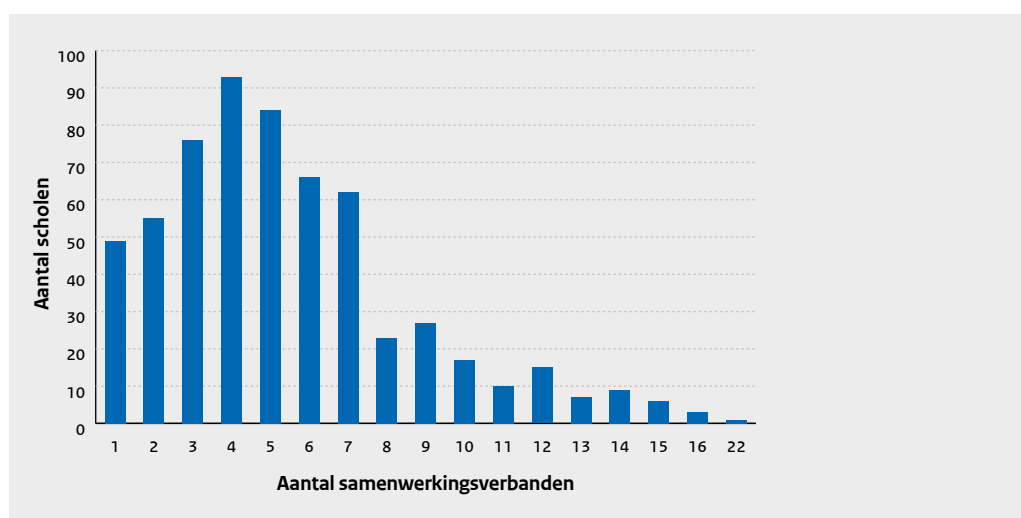
Bron: Inspectie van het Onderwijs, 2018

Mobiliteit in vso • In het voortgezet speciaal onderwijs daalt het aantal leerlingen in 2017/2018, terwijl het regulier voortgezet onderwijs nog in omvang groeit. Er is wel sprake van mobiliteit. De uitstroom en doorstroom naar vervolgonderwijs is de laatste jaren toegenomen. Vso-scholen krijgen relatief meer leerlingen binnen vanuit het speciaal onderwijs. Van de leerlingen, exclusief schoolverlaters, die in 2016/2017 al in het voortgezet speciaal onderwijs zaten, zit bijna 96 procent in 2017/2018 daar weer. Toch nam de relatieve instroom vanuit regulier voortgezet onderwijs in 2016/2017 al iets toe en een jaar later neemt ook de terugstroom vanuit voortgezet speciaal onderwijs naar regulier onderwijs enigszins toe.

Regionale verschillen • De omvang en ontwikkeling van het (voortgezet) speciaal onderwijs verschilt tussen regio's. Gemiddeld hebben samenwerkingsverbanden primair onderwijs 1,5 procent van hun leerlingen in het speciaal onderwijs (exclusief cluster 1 en 2). Ten opzichte van 2015/2016 is het aantal leerlingen in het speciaal onderwijs bij de helft van de samenwerkingsverbanden gestegen. Bij de andere helft nam de omvang af en in enkele gevallen halveerde het aantal zelfs. Soms heeft dit met de verevening te maken.

Verschillend beleid samenwerkingsverbanden • Scholen in het (voortgezet) speciaal onderwijs hebben gemiddeld met ruim vier samenwerkingsverbanden te maken die sterk in beleid kunnen verschillen (figuur 4.7a). Dit leidt voor deze scholen soms tot onbegrepen situaties. Zo stromen leerlingen in met overeenkomstige (meervoudige) handicaps en extra ondersteuningsbehoeften voor wie het ene samenwerkingsverband een aanmerkelijk hogere bekostiging geeft dan het andere. Ook zorgen regionale verschillen voor verandering van de samenstelling van de leerlingenpopulatie op de (v)so-scholen. Zo krijgt de school vanuit het ene samenwerkingsverband alleen leerlingen met een zware verstandelijke handicap, terwijl een andere regio leerlingen doorverwijst met een IQ tussen de 40 en de 60 of soms hoger. De problematiek binnen de leerlingenpopulatie wordt hierdoor gevarieerder en soms zwaarder. Daarnaast maken sommige samenwerkingsverbanden meer dan andere beleidskeuzes om goede thuisnabije plekken voor leerlingen in het reguliere po of vo te realiseren.

Figuur 4.7a Aantal scholen naar aantal samenwerkingsverbanden in schooljaar 2016/2017 (n scholen=603*)

* exclusief cluster 1 en 2

Bron: Inspectie van het Onderwijs, 2018

Oplossingen vinden voor thuiszitters • In het kader van passend onderwijs heeft een school de plicht om haar leerlingen passende ondersteuning te bieden op de eigen of op een andere school. Samenwerkingsverbanden moeten voor iedere leerling een passende onderwijsplek beschikbaar hebben of anders creëren. Toch zijn er nog altijd leerlingen die thuiszitten. In het schooljaar 2016/2017 ontving de inspectie zeventig meldingen over leerlingen uit het (voortgezet) speciaal onderwijs die thuiszaten. Bij bijna driekwart ging het om een leerling in het voortgezet speciaal onderwijs. In de meeste gevallen is er sprake van een verstoorde communicatie tussen ouders/leerling en de school, waardoor de ouders het vertrouwen hebben verloren om tot een goede oplossing te komen. Vaak is het ouders onvoldoende bekend dat de school het samenwerkingsverband bij de situatie rondom thuiszitten kan betrekken. Als dat niet werkt, kan een onderwijsconsulent bemiddelen. In 2015/2016 namen de onderwijsconsulenten 205 gevallen van thuiszitters in (voortgezet) speciaal onderwijs in behandeling (Onderwijsconsulenten, 2016).

Onderwijszorgconsulent voor bijzondere gevallen • Voor bijzondere casussen zijn vanaf schooljaar 2015/2016 onderwijszorgconsulenten in het leven geroepen. Het gaat dan over leerlingen die baat hebben bij een onderwijszorgarrangement. Initiatieven om zo'n arrangement te realiseren lopen vaak stuk op financiën of onbekendheid met wet- en regelgeving. De expertise van de onderwijszorgconsulent is onder andere gewenst om de benodigde financiering voor zorg binnen het onderwijs te regelen. Voor partners in zorg en onderwijs is het vaak onduidelijk wie voor welk deel van de zorg op school financieel verantwoordelijk is.

4.8 Nabeschuiving

Speciaal onderwijs groeit weer • Bij de invoering van passend onderwijs per 1 augustus 2014 zaten ruim 70.000 leerlingen in het (voortgezet) speciaal onderwijs. In de eerste jaren na invoering daalde het aantal leerlingen licht. Nu, ruim drie jaar later, zien we dat die daling in het speciaal onderwijs stopt. In oktober 2017 is er weer sprake van een stijging en telt het (voortgezet) speciaal onderwijs totaal bijna 67.500 leerlingen.

Weg terug niet eenvoudig • De verwachting was dat er na invoering van passend onderwijs meer leerlingen tijdelijk in het (voortgezet) speciaal onderwijs zouden worden opgevangen en na een kort of langer verblijf terug zouden gaan naar het regulier onderwijs, de school in de buurt waar ook broertjes en zusjes verblijven. Uit de cijfers blijkt dat niet. Wanneer deze leerlingen eenmaal ingeschreven zijn in het (voortgezet) speciaal onderwijs, blijkt de weg terug vaak niet eenvoudig. Dat is verklaarbaar, omdat voor veel kinderen en jongeren het (voortgezet) speciaal onderwijs een veilige haven vormt waar leren weer mogelijk is.

Leren omgaan met belemmerende factoren • Meer dan ooit zien we in het (voortgezet) speciaal onderwijs goede lessen, mooie leerroutes en participatie in regionale netwerken. Als er dan toch een verbeterpunt te noemen is, dan gaat het erom leerlingen beter te leren omgaan met psychische, sociale of fysieke factoren die hen belemmeren om naar een reguliere school te gaan. Dit is ook van belang voor leerlingen die een plek op de arbeidsmarkt willen verwerven of die binnen de dagbesteding een volwaardig bestaan hopen op te bouwen. Voor een betere ondersteuning bestaat bij de scholen de behoefte om intensiever samen te werken met partners in de maatschappelijke en psychiatrische jeugdhulpverlening.

Aandacht nodig voor verzuim • Leerlingen kunnen rekenen op een veilige leeromgeving, leren in kleine groepen in een adequaat ingericht schoolgebouw en met een bevoegd team leraren. Soms gaat het mis en dan weten ouders de (vertrouwens)inspecteur te vinden om een melding te maken. Een punt van zorg zijn de leerlingen die ingeschreven staan, maar de school niet bezoeken. Aandacht is nodig voor de digitale registratie van het verzuim en voor melding aan de leerplichtambtenaar. Te vaak ziet de inspectie klassen waarin leerlingen ontbreken zonder dat de leraar kan aangeven waarom de leerling niet aanwezig is.

Toekomstperspectief centraal • Het aantal leerlingen met uitstroomprofiel vervolgonderwijs neemt elk jaar enigszins toe. Voor leerlingen met uitstroomprofiel (arbeidsmatige) dagbesteding zijn er na school diverse plekken, variërend van eetcafés tot kunstateliers en zorgboerderijen. Niet in alle regio's zijn dit soort plekken voldoende beschikbaar en ook in beschut werk kan de gemeente niet altijd voorzien. Vanuit het voortgezet speciaal onderwijs is er een groeiend aantal schoolverlaters zonder werk en zonder uitkering. Terecht wijst het Toezicht Sociaal Domein erop dat het toekomstperspectief centraal moet staan met meer aandacht voor het arbeidsperspectief.

Meer samenwerking met regulier voortgezet onderwijs nodig • Bijna de helft van alle leerlingen in het voortgezet speciaal onderwijs volgt het uitstroomprofiel vervolgonderwijs. In dit profiel werken de scholen er hard aan om de maatschappelijke kansen van de leerlingen te optimaliseren. Hun inspanningen hebben succes, maar er liggen ook opdrachten om de kwaliteit van het onderwijsproces en de ondersteuning verder te verbeteren. Meer samenwerking met reguliere scholen voor voortgezet onderwijs is nodig om, vooral in de beroepsgerichte leerwegen, een breder aanbod en examinering voor een volledig diploma mogelijk te maken. Scholen die alleen het staatsexamen aanbieden, moeten bevorderen dat meer leerlingen niet slechts deexamens, maar het volledige examen maken. Dat verhoogt de kansen op een succesvolle vervolgopleiding. Het aantal leerlingen dat staatsexamen doet neemt jaarlijks toe. De vergelijkbare route via samenwerking met een reguliere school voor voortgezet onderwijs stagneert. Die stagnatie is jammer, omdat de leraren van de verschillende onderwijssectoren over en weer veel van elkaars werkwijze kunnen leren.

Lerarentekort loopt op • Het lerarentekort begint ook in het (voortgezet) speciaal onderwijs op te lopen. De inspectie kreeg in schooljaar 2016/2017 diverse signalen over onvervulde vacatures. Er zijn ook regio's zonder vacatures en met te veel leraren door een krimpend aantal leerlingen. Daar vinden leraren dan doorgaans gemakkelijk een baan in het regulier onderwijs.

Literatuur

- Alink, L., IJzendoorn, R. van, Bakermans-Kranenburg, M., Pannebakker, F., Vogels, T., & Euser, S. (2012). *Kindermishandeling in Nederland anno 2010. De Tweede nationale prevalentiestudie mishandeling van kinderen en jeugdigen (NPM-2010)*. (Tweede editie). Leiden: Casimir.
- CBS (2017). *Arbeidsmarktkenmerken uitstromers vso en pro 2013-2015*. Geraadpleegd op 16-02-2018 van <https://www.cbs.nl/nl-nl/maatwerk/2017/48/arbeidsmarktkenmerken-uitstromers-vso-en-pro-2013-2015>).
- CBS, DUO en OCW (2017). *Onderwijs in cijfers, 2017*. Geraadpleegd op 16-02-2018 van: <https://www.onderwijsincijfers.nl/themas/transities-in-het-onderwijs/studiesucces-van-pro--en-vso-leerlingen/studiesucces-van-vso-leerlingen>
- DJI (2017). *[Infographic] Justitiële Jeugdinrichtingen, juni 2017*. Den Haag: Dienst Justitiële Jeugdinrichtingen (DJI).
- Eldik, T. van, Treffers, P.D.A., Veerman, J.W., & Verhulst, F.C. (2004). Mental Health Problems of Deaf Dutch Children As Indicated by Parents' Responses to the Child Behavior Checklist. *American Annals of the Deaf* 148 (5), 390-395.
- Gent, T. van, Goedhart, A.W., Hindley, P.A., & Treffers, P.D.A. (2007). Prevalence and Correlates of Psychopathology in a Sample of Deaf Adolescents. *Journal of Child Psychology and Psychiatry and Allied Disciplines* 48 (9), 950-958.
- Inspectie van het Onderwijs (2018). Rapportage kwantitatieve analyse entreeopleidingen*. Utrecht: Inspectie van het Onderwijs. (nog niet verschenen)
- Jeugdzorg Nederland (2016). *Factsheet JeugdzorgPlus instroomgegevens 2016*. Utrecht: Jeugdzorg Nederland.
- Jeugdzorg Nederland (2017). *Factsheet JeugdzorgPlus plaatsingsgegevens 2017-1*. Utrecht: Jeugdzorg Nederland.
- OCW (2016). *Cijfers leerplicht en aanpak thuiszitters*. [Brief] aan de voorzitter van de Tweede Kamer der Staten-Generaal. Den Haag: Ministerie van Onderwijs, Cultuur en Wetenschap (OCW).
- Onderwijsconsulenten (2016). *Rapport 2015/2016. Ervaringen, trends en aanbevelingen*. Den Haag: Bureau Onderwijsconsulenten.
- TSD/STJ (2017). *Ook voor kwetsbare jongeren een passende toekomst. Resultaten van vervolgonderzoek naar de kwaliteit van zorg en ondersteuning aan jongeren 18-/18+ die een JeugdzorgPlus-instelling of een Justitiële Jeugdinrichting verlaten*. Utrecht: Toezicht Sociaal Domein/Samenwerkend Toezicht Jeugd (TSD/STJ).
- Vloet, A., Uijl, M. den, & Fontein, F. (2017). *IPTO: bevoegdheden en vakken in het vo. Peildatum 1 oktober 2016. Eindrapport*. Tilburg: CentERdata.

Nadere informatie vindt u op www.destaatvanhetonderwijs.nl

Bijlage 1

Tabel 1 Beoordeling van scholen voor (voortgezet) speciaal onderwijs in 2016/2017 (in aantallen, n=19)

Onderwijsresultaten		
Sociale en maatschappelijke competenties	Onvoldoende	12
	Voldoende	7
	Goed	0
Vervolgsucces	Onvoldoende	3
	Voldoende	12
	Goed	4
Onderwijsproces		
Aanbod	Onvoldoende	1
	Voldoende	15
	Goed	3
Zicht op ontwikkeling en begeleiding	Onvoldoende	1
	Voldoende	17
	Goed	1
Didactisch handelen	Onvoldoende	0
	Voldoende	15
	Goed	4
Onderwijstijd	Onvoldoende	1
	Voldoende	17
	Goed	1
Samenwerking	Onvoldoende	0
	Voldoende	8
	Goed	11
Praktijkvorming/stage	Onvoldoende	1
	Voldoende	11
	Goed	6
Toetsing en afsluiting	Onvoldoende	0
	Voldoende	17
	Goed	1
Schoolklimaat		
Pedagogisch klimaat	Onvoldoende	0
	Voldoende	8
	Goed	11
Veiligheid	Onvoldoende	0
	Voldoende	18
	Goed	1
Kwaliteitszorg en ambitie		
Kwaliteitszorg	Onvoldoende	5
	Voldoende	12
	Goed	2
Kwaliteitscultuur	Onvoldoende	0
	Voldoende	14
	Goed	5
Verantwoording en dialoog	Onvoldoende	10
	Voldoende	8
	Goed	1

Bron: Inspectie van het Onderwijs, 2018

Bijlage 2

Tabel 1 Beoordeling van scholen voor voortgezet speciaal onderwijs met het profiel vervolgonderwijs in 2016/2017 (in aantallen, n=26)

Onderwijsresultaten		
Vervolgsucces	Onvoldoende	11
	Voldoende	12
	Goed	3
Onderwijsproces		
Aanbod	Onvoldoende	4
	Voldoende	20
	Goed	2
Zicht op ontwikkeling en begeleiding	Onvoldoende	10
	Voldoende	15
	Goed	1
Didactisch handelen	Onvoldoende	6
	Voldoende	18
	Goed	2
Toetsing en afsluiting	Onvoldoende	4
	Voldoende	20
	Goed	2
Kwaliteitszorg en ambitie		
Kwaliteitszorg	Onvoldoende	12
	Voldoende	12
	Goed	2

Bron: *Inspectie van het Onderwijs, 2018*

